

PROCESUL DE CONCILIERE A SOCIETĂȚILOR ȚĂRILOR MAGHREB ÎN LUMINA EFECTELOR PRODUSE DE INSTITUȚIILE ȘI MECANISMELE JUSTIȚIEI TRANZIȚIONALE (MAROC, ALGERIA, TUNISIA, LIBIA)

Drd. Abdelaziz MUKHTAR

Abstract

The Maghreb countries were and remain a vital space for the states of the Euro-Mediterranean space, thanks to the millennial interconnection of the respective societies, including in the light of the democratization processes of the region in question. Oh, the truth is that Europe has had and continues to have a major influence on the process of democratization in North Africa, including through the implementation of various processes of reconciliation of societies that have passed through authoritarian regimes, offering certain programs and projects to strengthen the confidence of citizens in state institutions.

Keywords: *Maghreb countries, transitional justice, society, objectives, tasks*

Începând cu luna mai 1990 apar primele semne de schimbare în Maroc, ca urmare a anunțului regelui Hassan al II-lea despre crearea Consiliului Consultativ pentru Drepturile Omului (CCDO), organism apărut ca urmare a multiplelor critici și presiuni ce s-au exercitat din interior cât și din exterior. Astfel, insistențele de revendicare care veneau din partea unor organizații marocane pentru drepturile omului sau a celor din opoziția politică s-au intensificat, fapt ce a marcat această perioadă în care s-a creat CADO și datorită presiunii societății civile și a clasei politice europene, preponderent cea franceză. În acest sens, relevantă este publicația lui Gilles Perrault *Notre Ami le Roi* precum și criticile ce au fost aduse, toate acestea fiind dublate de rapoartele unor organizații internaționale, spre exemplu Amnesty International sau Human Rights Watch¹.

Înființarea CCDO a avut ca scop sprijinirea regelui să poată face față presiunilor fără a fi obligat să facă concesii atunci când îi erau solicitate. Această inițiativă i-a permis regelui crearea unei alternative care să răspundă organizațiilor internaționale și naționale în domeniul drepturilor omului care-l boicotau, însă, acest

¹ Human Rights Watch. Morocco's Truth Commission. Honoring Past Victims during an Uncertain Present [online] <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/morocco1105wcover.pdf>. (consultat la 14.11.2022).

organism avea o putere destul de limitată, iar independența sa era contestată. În aceste condiții, activitatea desfășurată de Consiliu era limitată la a da răspunsuri și consultații atunci când i se solicitau în mod direct de către rege. Mai mult decât atât, Consiliul era compus din personalități care erau cunoscute ca fiind fidele regimului, astfel că, inițiativa nu a avut în final o contribuție semnificativă care să reflecte respectarea drepturilor omului de către actualul regim.

Ulterior, după urcarea pe tron a lui Mohammed al VI-lea, în august 1999, a fost pusă în funcțiune Instanța de Arbitraj Internațional cu scopul de a examina încălcările drepturilor omului comise în perioada anilor de plumb, respectiv între anii 1956-1999. Astfel, chiar de la începutul domniei lui Mohammed al VI-lea, se observă pentru prima dată deschiderea regimului spre procesul de recunoaștere a încălcărilor drepturilor omului ce au avut loc în trecut, de către o instanță ce a fost creată din anul 1998 în timpul domniei regelui Hassan al II-lea. Activitatea instanței s-a concretizat în măsuri precum concedierea lui Driss Basri, care a avut funcția de ministru de Interne din timpul regimului lui Hassan al II-lea sau aceea a revenirii din exil a unor disidenți, fapt ce a confirmat dorința puterii nou instituite de a pune capăt unor practici existente anterior.

Primele încercări de examinare a dosarului anilor de plumb s-au concretizat în măsuri ce aveau scopul de a acoperi prejudiciile suportate de către victime. Astfel, această instanță și-a propus să recupereze probele pe care le dețineau victimele în schimbul unor recompense financiare, inițiativă ce a generat o serie de critici. În aceste condiții, victimele au profitat de receptivitatea regimului și au reușit să se organizeze destul de repede formând Forumul Marocan pentru Adevăr și Justiție, în noiembrie 1999². Principala revendicare a fost considerată cea a instituirii unei Comisii Independente pentru Adevăr după modelul Africii de Sud. În activitatea sa, Forumul Marocan pentru Adevăr și Justiție a organizat campanii de sensibilizare și conferințe. De asemenea, a organizat pelerinaje la fostele centre de detenție, cum este cel de la Tazmamart, audiențe publice cu scopul de a le oferi victimelor din perioada anilor de plumb oportunitatea de a-și prezenta mărturiile³.

În 2004 a fost instituită Instanța pentru Echitate și Reconciliere (IER), ce avea ca scop examinarea încălcărilor drepturilor omului ce s-au petrecut în Maroc în perioada anilor de plumb⁴.

² Moohsen-Finan K. Mémoire et réconciliation nationale au Maroc. In: Politique étrangère, été 2007, pp. 327-338 [online] <https://www.cairn.info/revue-politique-etrangere-2007-2-page-327.htm> (consultat la 14.11.2022).

³ Wilson R.A. The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State, Cambridge University Press, 2001 [online] <https://pdfs.semanticscholar.org/4dd2/327c978bf7d4c6a148673fd83e4fbef9953.pdf> (consultat la 14.11.2022).

⁴ Vairel F. Le Maroc des années de plumb: Équité et Réconciliation ? In: Politique africaine, n° 96, vol. 4, 2004, pp. 181-195 [online] <https://www.cairn.info/journal-politique-africaine-2004-4-page-181.htm> (consultat la 14.11.2022).

Regele Mohammed al VI-lea a instituit IER, la 07.01.2004, instituție prezidată de Driss Benzerki, care era formată din 16 membri, dintre aceștia, jumătate fiind aleși chiar din cadrul CCDO. Chiar de la începutul înființării sale a existat un interes sporit din partea victimelor care trimiseseră până pe 18 aprilie 2004 în jur de 20.000 de dosare ce vizau încălcări grave ale drepturilor omului. Printre încălcările reclamate erau cele ce privesc disparițiile forțate, actele de tortură, execuțiile extrajudiciare, procesele neloiale, abuzurile împotriva populației, reprimarea totală a mișcărilor sociale, toate acestea fiind însoțite de secole de închisoare. Potrivit actelor de înființare, IER era sesizată cu anumite cazuri pe care putea să le ancheteze, ținea audii televizate în regiunile în care se aflau victimele, putea să dispună asupra oferirii unei compensații monetare și servicii medicale pentru victime, avea atribuții în asistarea la reiserarea socială, iar la final, aceasta prezenta un raport amplu ce conținea propuneri cu reforme ce au ca scop asigurări în ceea ce privește nerepetarea în viitor a încălcărilor comise în trecut. Pentru o bună funcționare a IER, CCDO avea obligația să urmărească îndeplinirea recomandărilor Instanței pe perioada mandatului său, în conformitate cu normele prevăzute de Statutul IER⁵.

Instanța era organizată în trei grupuri de lucru, fiecare dintre aceste grupuri având atribuții distincte. Primul avea sarcina efectuării investigațiilor în vederea anchetării cazurilor neelucidate de dispariție forțată și strângerea mărturiilor și a informațiilor despre diverse cazuri ce au dus la încălcări ale drepturilor omului. Al doilea grup era împuternicit cu reparațiile, scopul său era de a urmări activitatea desfășurată, de a viza urmărirea Instanței de Arbitraj Independentă și avea atribuții în includerea noilor solicitări primite de IER. Cel de-al treilea grup avea ca atribuții principale activitatea de cercetare și studiu, acesta conducea anchetele necesare încadrării în contextul istoric al evenimentelor în scopul asistării celorlalte două grupuri.

Pentru a putea funcționa, IER și-a creat aparatul administrativ, și-a echipat sediul, a selectat personalul și a început formarea membrilor Instanței pentru a fi pregătiți în aplicarea mecanismelor justiției tranziționale, luând ca exemplu experiența acumulată de *Center for International Justice*, instituție care îi sprijină în activitatea lor prin informațiile și consultațiile oferite⁶.

Instanța dispunea de resurse necesare indemnizării victimelor, beneficia de un personal judiciar numeros format din avocați, cercetători, militanți, jurnaliști și victime, avea o cooperare strânsă cu partide, sindicate și personalități ai societății civile fapt ce a ajutat în organizarea activității sale și în garantarea pertinentei și

⁵ Slyomovics S. *Témoignages, écrits et silences: l'Instance Équité et Réconciliation (IER) marocaine et la réparation*. In: *L'Année du Maghreb 2008*, Paris, 2008, p.123-148 [online] <https://journals.openedition.org/anneemaghreb/435> (consultat la 14.11.2022).

⁶ Center for International Justice & Accountability. *Transitional Justice Initiatives* [online] <https://cja.org/what-we-do/transitional-justice-initiatives/> (consultat la 14.11.2022).

legitimării acțiunilor întreprinse. Activitatea IER s-a concretizat în cele șapte audiențe publice ce au fost transmise în întreaga țară prin radio și televiziune, creând în acest mod un cadru transparent în care au putut avea loc dezbateri. Implicarea comunității internaționale a ajutat în identificarea de către IER a aproximativ 600 de dispăruți, 300 de persoane civile ucise în timpul manifestațiilor și a peste 170 de deținuți uciși în penitenciare. În raportul final din noiembrie 2005, IER vine cu solicitări precum adoptarea unor măsuri mai ample cu privire la asistența unor regiuni defavorizate dar și a celor afectate de represiune, se consideră necesară închiderea unor închisori și implementarea unor reforme în legătură cu respectarea drepturilor fundamentale pentru prevenirea unor situații asemănătoare ce pot să apară⁷.

Activitatea IER a fost de scurtă durată, mandatul său a durat doi ani, timp în care a fost asaltată de mii de cazuri, ceea ce a determinat excluderea încălcărilor recente ale drepturilor omului, singura măsură concretă a Instanței, considerată ca fiind și o soluție bună, a fost cea a acordării reparațiilor. De altfel, se observă că IER nu a avut parte de un suport și o colaborare reală și eficientă din partea autorităților, fapt ce a determinat și imposibilitatea implementării mai multor măsuri propuse. Prin urmare, IER nu a ajuns la înălțimea speranțelor pe care și le stabilise. Imaginea creată a fost aceea a unui simplu instrument de legitimitate internă, ce avea ca scop convingerea marocanilor prin reforma democratică a puterii în situația încoronării regelui Mohammed al VI-a⁸.

Caracterizând justiția tranzițională, menționăm că ea se axează pe următoarele chestiuni: în ce formă societățile în tranziție trecând de la o putere autoritară la democrație, de la război la pace, abordează antecedentele încălcărilor grave ale drepturilor omului.

Justiția tranzițională se axează în special pe încălcările cele mai grave ale drepturilor omului: tortura, executarea extrajudiciară, dispariția forțată, sclavajul și detenția arbitrară îndelungată, precum și anumite „crime internaționale”, cum sunt genocidul, crimele contra umanității și încălcările grave ale legilor și obiceiurilor de război comise în cadrul conflictelor armate internaționale și non-internaționale⁹.

⁷ D. El Yazami. *L'instance équité et réconciliation: transition politique, histoire et mémoire*. Dossier „Mémoire et réconciliation”. In: *Confluences Méditerranée*, nr. 62 automne 2007, pp. 25-34.

⁸ A. Amine. *Maroc: le sombre bilan de l'instance équité et réconciliation*. In: *Mouvement*, 10 april 2008 [online] <http://mouvements.info/maroc-le-sombre-bilan-de-linstance-equite-et-reconciliation/> (consultat la 14.11.2022).

⁹ Gamurari V. *Rolul mecanismelor justiției tranziționale în procesul de prevenire și combatere a torturii*. În: *Materialele conferinței internaționale științifico-practice „5 ani de la crearea Mecanismului Național de Prevenire a Torturii în Republica Moldova”*. Chișinău. 29.07.2012. Chișinău: Tipografia „Elan Poligraf”. 2013, pp. 63-75.

Justiția tranzițională vine să dea răspuns la multiplele întrebări ce stau în fața societății pentru a aduce un sentiment al adevărului tuturor cetățenilor, să stabilizească sau să reînnoiască conștiința civică, să reconcilieze națiunea și comunitățile și să prevină viitoarele încălcări.

Un oarecare număr de criterii caracteristice fac ca justiția tranzițională să fie o justiție cu un domeniu distinct.

În primul rând, justiția tranzițională este axată asupra efectelor crimelor comise în trecut. Principalele obiective ale justiției tranziționale, urmărirea în justiție, inițiative în căutarea adevărului, reparații și reforme instituționale, vor avea efecte în viitor, în special, restabilirea încrederii printre victime, cetățeni, instituții etc., aceste mecanisme sunt axate pe responsabilitatea celor ce au comis crime internaționale¹⁰ într-o perioadă concretă în trecut.

În al doilea rând, justiția tranzițională „nu pledează pentru o justiție retroactivă cu orice preț”¹¹. Cert este ca în societățile în tranziție cererea justiției tranziționale trebuie să fie echilibrată cu necesitatea restabilirii păcii, a democrației, a unei dezvoltări echitabile și a suveranității.

În al treilea rând, justiția tranzițională subliniază necesitatea unor acțiuni exhaustive. Diversele măsuri ale justiției tranziționale nu sunt concentrate pe punerea lor în aplicare individuală, ci din contra se completează unele pe altele.

Și-n al patrulea rând, justiția tranzițională are ca prioritate deservirea intereselor victimelor. Or, legitimitatea mecanismelor justiției tranziționale se măsoară prin prisma efectelor în raport de victime și de nivelul de care aceste victime sunt în stare să ia parte la ele¹².

Este bine cunoscut că societățile totalitare favorizează aplicarea pe larg a torturii. În acest sens, implementarea mecanismelor justiției tranziționale devine un criteriu imperativ. Printre acestea pot fi enumerate constituirea comisiilor pentru adevăr, printre obiectivele căreia pot fi enumerate „revizuirea” istoriei, interzicerea simbolurilor care se asociază cu trecutul criminal, familiarizarea largă a societății cu evenimentele ce au avut loc, inclusiv prin prisma efectelor acestora asupra dezvoltării ulterioare a societății.

Ultimii 30 de ani s-au caracterizat prin realizarea unor progrese spectaculoase în domeniul justiției tranziționale în cele mai diverse părți ale globului, pe de o parte – intenția de a pune capăt dictaturilor, structurilor violente și războaielor interne, iar pe de altă parte – pentru a pune în aplicare principiile democratice, respectarea drepturilor omului și preeminența dreptului. Chiar dacă această transformare are caracteristice proprii, cea mai mare parte a dificultăților comune

¹⁰ Termenul „crime internaționale” în contextul dat include componentele de infracțiuni reglementate de convenții internaționale, statutele tribunalelor penale internaționale, ce vizează încălcări grave ale drepturilor omului, printre care se enumeră și tortura.

¹¹ Gamurari V., *op. cit.*, p. 63.

¹² Idem.

noilor societăți consistă în aceea că ele se ciocnesc cu un trecut dureros, pe care trebuie să-l examineze și să aplice anumite sancțiuni în raport cu unele persoane publice ale vechiului regim, în plus la aceasta, să reconstruiască unitatea națiunii dezbinată în urma unui război civil.

În opinia experților este din ce în ce mai evidentă, în special în cazurile țărilor ce au ieșit dintr-un război civil sau un regim autoritar, necesitatea creării unei comisii pentru adevăr și reconciliere (CAR) chemată să activeze perioada imediată post-tranzițională¹³. Aceste CAR au devenit practic panacee în situațiile pentru care recunoașterea crimelor devine primordială înaintea declanșării procesului de reconciliere. Pe de altă parte, reformele instituționale, destinate să prevină reproducerea violențelor, constituie un element important al justiției tranziționale. Pe lângă crearea unor instituții mai etice și mai eficace, justiția tranzițională caută să acorde încredere instituțiilor publice, să restabilească statul de drept, să facă să dispară structurile sau condițiile care au promovat represiunile și să stabilească responsabilitatea celor care nu au fost aduși în fața justiției.

Prima mare categorie a obiectivelor justiției tranziționale se prezintă sub forma urmării în justiție, altfel spus, a unor procese penale în fața unui tribunal contra unei persoane suspectate de comiterea unor crime internaționale. Formele, funcțiile și mandatul urmărilor variază esențial. Aceste urmăriri pot avea o marjă largă, vizând urmărirea persoanelor pentru crime internaționale sau un segment mai restrâns, axat pe conducători sau persoane responsabile cele mai importante. Dreptul internațional al drepturilor omului prevede responsabilitatea de a pune capăt impunității și precizează că guvernele „vor institui anchete complete, independente și imparțiale în raport cu încălcarea drepturilor omului și a dreptului internațional umanitar și vor întreprinde măsuri concrete în raport cu persoanele culpabile, în special în domeniul justiției penale, asigurând că responsabilii de crime grave din punct de vedere al dreptului internațional să fie puși sub urmărire, judecați și condamnați”¹⁴.

Condamnarea penală, ca instrument al urmării, este considerată ca fiind asigurarea cea mai eficace contra crimelor viitoare împotriva drepturilor omului. Aceste proceduri vizează să producă un efect pozitiv, să ofere o denunțare publică a comportamentelor criminale și să aducă o formă directă și individuală responsabilității persoanelor culpabile. Ele, în egală măsură vin să contribuie la restabilirea încrederii autorităților publice în aplicarea cadrului legal.

Totodată, realizarea acestor obiective poate întâmpina anumite dificultăți din cauza mai multor factori. În situațiile post-conflictuale, urmările, ca măsură a

¹³ Reflexion sur la justice transitionnelle par N'taho Désitée Florine et Victoire Roxann Odoukpe [online] http://www.memoireonline.com/07/10/3695/m_Reflexion-sur-la-justice-transitionnelle8.html (consultat la 22.09.2022).

¹⁴ Résolution sur l'impunité de la Commission des Droits de l'Homme des Nations Unies. Doc. ONU E/CN.4/RES/2005/81.

justiției tranziționale, se pot ciocni de anumite obstacole specifice: resurse financiare sau umane insuficiente, un sector judiciar corupt, perceperea „justiției învingătorilor”, precum și simpla dificultate a unui număr mare de potențiale victime și persoane culpabile, care se ridică la sute, mii sau chiar sute de mii.

Amnistiile ar putea avea un rol critic, fie prin eliminarea urmăririi în justiție, cu titlu de opțiune, fie prin atribuirea unei forme strategiei de urmărire în justiție. Amnistiile acordă o oarecare imunitate unui grup de persoane pentru un oarecare tip de delikte. Amnistia este considerată drept un instrument util pentru a convinge părți la conflict să accepte negocierile și să convingă combatanții să se dezarmeze și să se demobilizeze. Există diferite tipuri de amnistie, cum ar fi cea ce prevede amnistia generală de o mare amploare pentru toate delikturile și încălcările drepturilor omului, pentru toți combatanții sau amnistii ce sunt mai restrânse, ce acordă imunitate pentru infracțiuni mai puțin grave, cum ar fi de exemplu posesia ilegală de arme. Marile amnistii pot avea un rol de minimalizare a cadrului legal, acordând impresia că crimele internaționale pot fi comise în lipsa unei responsabilități. În viziunea victimelor, aceste amnistii sunt considerate ca fiind cinice și pentru a da un răspuns așteptărilor ele pot favoriza victimele să pună în aplicare justiția proprie în justiție. În raportul din 2004 privind justiția tranzițională, Kofi Annan, Secretarul general al Națiunilor Unite, menționa că „există o tendință în cadrul comunității internaționale de a se redefini de la toleranța impunității și amnistiei spre crearea principiilor de drept internațional”¹⁵.

Raportul Secretarului general respinge „orice amnistie pentru acte de genocid, crime de război sau crime contra umanității, inclusiv acelea ce sunt atribuite crimelor internaționale, etnice, sexuale și vine să garanteze că nici o amnistie acordată anterior nu împiedică urmărirea din partea unei instanțe create sau recunoscute de Națiunile Unite”¹⁶.

În continuare, vom aduce exemplul unei societăți care recent s-a eliberat de un regim politic autoritar, evenimente ce au favorizat declanșarea în lanț a unui șir de revolte în primăvara anului 2011, cunoscute sub termenul de „primăvara arabă”. Este vorba despre Tunisia.

Activiștii și membrii societății civile în Tunisia evocase subiectul, revendicând instaurarea unei justiții tranziționale pentru crimele comise în perioada guvernării lui Ben Ali, dar, în egală măsură și a lui Bourguiba.

La acest subiect, Centrul tunisian pentru justiția tranzițională prezidat de militanta Sihem Ben Serdine a organizat un colocviu pe tema „Asistența justiției tranziționale în Tunisia”¹⁷. Reuniunea a avut loc în cadrul centrului de știință a

¹⁵ Ensemble mis la jour des principes pour la protection et la promotion des droits de l'Homme par des actions pour combattre l'impunité. Doc. ONU E/CN.4/2005/102/Ad.1, Principe 32.

¹⁶ Gamurari V., *op. cit.*, p. 65.

¹⁷ Justice transitionnelle, transposer le droit pénal international en Tunisie [online]

<http://www.gnet.tn/temps-fort/justice-transitionnelle-transposer-le-droit-penal-international-e-n-tunisie/id-menu-325.html> (consultat la 22.09.2022).

Tunisieii între 09-10 decembrie 2012. În cadrul reuniunii au fost organizate mai multe ateliere, unul din ele fiind intitulat „Lupta contra impunității: justiția penală națională și internațională”, care a reunit experți naționali și internaționali în materie de justiție și de drept penal.

Brenda Hollis, procuror la Curtea Penală Internațională, a solicitat în intervenția sa, ca Tunisia să adopte toate legile stipulate în dreptul internațional pentru a completa vidul ce ține de atentatele la viață și integritatea psihică a persoanelor și care să fie acceptate de către persoanele aflate la putere. Printre aceste atrocități se enumeră crimele contra umanității, genocidul, atentatele la drepturile omului și tortura. Procurorul a precizat că în cazul în care legea Tunisiei va prevedea principiul amnistiei, ea va trebui să excludă crimele contra umanității, genocidul și tortura¹⁸.

În dreptul internațional, principiul imunității și amnistiei nu este stipulat. Orice persoană suspectată de comiterea unei crime la ordinul unui regim politic sau a unor grupări motivate de ideologii, este susceptibilă de a fi urmărită în justiție. Or, aceste noțiuni nu erau luate în calcul de dreptul tunisian. Judecătorul Farhat Rajhi confirmase inexistența unei asemenea încriminări în dreptul tunisian. Crimele contra umanității, crimele de război și tortura nu sunt luate în calcul în Tunisia¹⁹. La acel moment exista un articol în lege care pedepsea tortura cu 6 ani de privațiune de libertate, în timp ce actul de tâlhărie era pedepsit cu 20 de ani de detenție. Judecătorul recunoaște că există anumite lacune în dreptul tunisian, ce trebuiesc reechilibrate.

Persoanele ce ar putea fi supuse urmăririi de către un tribunal excepțional sunt acele ce au comis crimele, ce au dat ordinele, complicii și persoanele ce fac parte din organizație. În aceeași optică, cadrele militare sunt responsabile de actele comise de subalternii săi. Iată de ce tribunalele militare sunt deseori o manieră de a acoperi crimele comise. Procesul nu este transparent și just, nefiind posibil nici un recurs, așa cum s-a expus Said Ben Gharbia, membru al comisiei internaționale a juriștilor de la Geneva²⁰. Domnia sa sugerase un număr de noțiuni care să fie integrate în dreptul național tunisian, pentru a califica potențialii criminali. Printre acestea, pentru ca persoanele cu funcții de răspundere să poată fi urmărite în justiție, tribunalele militare trebuie utilizate doar pentru a sancționa cazurile de drept comun și nicidecum crimele contra umanității și încălcări ale drepturilor omului. Pentru ca justiția tranzițională să fie una eficientă, este necesar de a garanta ca aceste crime să nu se mai producă, că statele recunosc și regretă crimele

¹⁸ Idem.

¹⁹ Une loi consensuelle et partagée sur la justice transitionnelle [online] <http://www.justice-transitionnelle.tn/justice-transitionnelle/la-justice-transitionnelle-en-tunisie/la-loi-sur-la-justice-transitionnelle/> (consultat la 22.09.2022).

²⁰ Un processus de justice transitionnelle inclusif et participatif [online] <http://www.justice-transitionnelle.tn/justice-transitionnelle/la-justice-transitionnelle-en-tunisie/le-processus-de-justice-transitionnelle-en-tunisie/> (consultat la 22.09.2022).

comise contra persoanelor și le acordă acestora dreptul la memoriei și ca în final, ca justiția să fie transparentă și independentă de aparatul de stat.

În fine, în Tunisia, bine că legea criminalizează atentatele la integritatea psihică și că mai multe convenții internaționale au fost ratificate, aplicabilitatea acestor texte este derizorie, din cauza regimului dictatorial.

Anume din aceste considerente Brenda Hollis insistă asupra necesității reformării justiției. După ea, nu este posibil instaurarea unei justiții tranziționale fără a asigura prealabil o justiție transparentă și imparțială, dar, în egală măsură și formarea unor judecători integri. În opinia dnei, trebuie ca autoritățile să fie capabile să furnizeze elementele necesare și mijloacele suficiente pentru asigurarea unei bune derulări a anchetei. În acest sens, atenționăm că există un volum vast de jurisprudență în mai statele ce au pus în aplicare justiția tranzițională, care, la rândul său, ar putea ajuta instanțele tunisiene să-și consolideze capacitățile.

O militantă atrage atenția asupra subiectului prescripției la care au făcut referințe mai multe spețe. Anna Guellali, directoarea biroului Human Rights Watch în Tunisia și Alger, a evocat, în speța Barraket Essahel²¹, că chestiunea prescripției a fost abordată, însă a fost găsită o soluție într-un alt articol din Codul penal, o soluție între timp măsurată. Culpabilii au primit de la 3 la 5 ani de detenție pentru mai multe episoade de tortură.

În cadrul atelierului nominalizat, membrii societății civile au deplorat faptul că nici o decizie nu a fost luată pentru a pune în aplicare o justiție tranzițională, care va trata crime comise sub vechiul regim. Va trebui ca adunarea constituantă, unica autoritate legitimă, să emită o lege ce ar autoriza instaurarea unei justiții tranziționale, care ar permite accesul la arhive, și în așa fel, ar permite restabilirea adevărului.

Constituită în urma unor violări masive ale drepturilor omului, a actelor de genocid, a crimelor de război sau a crimelor contra umanității, a actelor de tortură, justiția tranzițională vine să răspundă așteptărilor societății într-un context extrem de dificil: numărul sporit de atrocități și de victime, vechimea faptelor, ce face dificilă procedura de colectare a probelor, creează un lucru insuportabil pentru întregul sistem judiciar, care și așa este afectat de criză.

În fața limitelor pe care le posedă justiția ordinară, creativitatea statelor din sistemul *common law* a dat naștere și a dezvoltat în anii 90 ai secolului XX justiția tranzițională. Acest concept este binevenit și permite restabilirea într-o manieră fundamentală noțiunea justiției în societățile post-conflictuale, determină contururile și bulversează certitudinile. Dar sarcinile ce stau în fața justiției tranziționale sunt colosale, în primul rând, trebuie să evite instituirea unei spirale ce ar duce la o

²¹ Le dialogue national sur la justice transitionnelle [online]

<http://www.justice-transitionnelle.tn/fr/justice-transitionnelle/la-justice-transitionnelle-en-tunisie/le-dialogue-national-sur-la-justice-transitionnelle/> (consultat la 22.09.2015).

eventuală răzbunare, acordând între timp posibilitatea conviețuirii între victime și foștii călăi, este implicată în căutarea adevărului și a justiției în scopul reintegrării victimei în demnitatea sa, pentru ai propune reparații, găsim între timp modalități de pedepse alternative sau judiciare pentru responsabili, în așa fel eliminând impunitatea.

După cum s-a observa din studiul propus, procesul justiției tranziționale într-o societate post-conflictuală este guvernat în special de principiul justiției. Justiție penală pentru victime și contra criminalilor, justiție reparatorie pentru întreaga societate, deci coerența și interacțiunile trebuie să fie restabilite.

În principiu, justiția tranzițională permite punerea în aplicare a unui număr de mecanisme represive și preventive în domeniul dreptului și al securității statului și a persoanelor. Represiunile, reparațiile și reconcilierea reprezintă cuvintele cheie în acest sens. Consolidarea cadrului normativ și revizuirea acestuia impune anumit număr de reforme în aparatul de stat.

Ultimii 30 de ani s-au caracterizat prin realizarea unor progrese spectaculoase în domeniul justiției tranziționale în cele mai diverse părți ale globului, pe de o parte – intenția de a pune capăt dictaturilor, structurilor violente și războaielor interne, iar pe de altă parte – pentru a pune în aplicare principiile democratice, respectarea drepturilor omului și preeminența dreptului. Chiar dacă această transformare are caracteristici proprii, cea mai mare parte a dificultăților comune noilor societăți constau în aceea că ele se ciocnesc cu un trecut dureros, pe care trebuie să-l examineze și să aplice anumite sancțiuni în raport cu unele persoane publice ale vechiului regim, în plus la aceasta, să reconstruiască unitatea națiunii dezbinată în urma unui război civil²².

Comisiile pentru adevăr, ca unul din instrumentele justiției tranziționale

Multitudinea conflictelor și a altor crize în multe țări a dus la apariția unui nou concept în lexiconul relațiilor internaționale – acel al justiției tranziționale, caracterizat prin comisii pentru adevăr, prima comisie de acest gen fiind instituită în 1974 în Maroc, urmată de multiple exemple în diverse țări din Africa, Asia, Europa²³.

În opinia experților este din ce în ce mai evidentă, în special în cazurile țărilor ce au ieșit dintr-un război civil sau un regim autoritar, necesitatea creării unei comisii pentru adevăr și reconciliere (CAR) chemată să activeze în perioada

²² Quelques expériences de justice transitionnelle dans le monde [online] <http://www.justice-transitionnelle.tn/justice-transitionnelle/justice-transitionnelle-dans-le-monde/> (consultat la 12.11.2022).

²³ Mekioussa Chekir, Le Jeune Indépendant, 4 juillet 2005. La justice transitionnelle comme mécanisme de réconciliation [online] http://www.algeria-watch.org/fr/article/pol/amnistie/justice_transitionnelle.htm (consultat la 12.11.2022).

imediată post-tranzițională²⁴. Aceste CAR au devenit practic un panaceu în situațiile pentru care recunoașterea crimelor devine primordială înaintea declanșării procesului de reconciliere. Pe de altă parte, reformele instituționale, menite să prevină reproducerea violențelor, constituie un element important al justiției tranziționale. Pe lângă crearea unor instituții mai etice și mai eficiente, justiția tranzițională caută să acorde încredere instituțiilor publice, să restabilească statul de drept, să facă să dispară structurile sau condițiile care au promovat represiviunile și să stabilească responsabilitatea celor care nu au fost aduși în fața justiției. În acest sens apare întrebarea – ce este mai eficient, punerea în aplicare a comisiilor pentru adevăr sau reformele instituționale care să contribuie la reconcilierea națională?

Din punct de vedere al duratei în timp, aceste comisii operează în general cu termeni între 1 și 2 ani, încheindu-și lucrul printr-un raport final ce conține concluzii și recomandări. Interesul major este evitarea posibilității pentru opinia publică să facă cunoștință cu acest raport, iar printre finalități se enumeră acordarea posibilității victimelor să aibă acces la o tribună publică pentru a mărturisi despre grozăviile prin care au trecut și neadmiterea repetării unor asemenea erori în viitor.

Mărturiile acumulate permit între timp scrierea unei pagini sumbre a istoriei țării vizate, dar și informarea viitoarelor generații. Raportul apare în egală măsură în calitate de mecanism ce recomandă reparațiile de ordin moral sau financiar pentru victime, reformele juridice sau instituționale necesare, dar nu poate fi un organ judiciar care să judece autorii încălcărilor drepturilor omului.

În general, Comisia este autorizată sau sancționată de stat. Între timp, aceste comisii pot fi, în egală măsură, create de opoziția armată (învingătorii) sau în baza unui acord de pace. Unele din ele au avut împuternicirea să facă public numele autorilor încălcărilor drepturilor omului, cum au fost cazurile din Salvador, Tchad sau Africa de Sud.

Altele au găsit mijloace indirecte pentru a face acest lucru – intenționat sau nu – prin intermediul mass media. Darea citirii numelor responsabililor întotdeauna a constituit punctul cel mai controversat al diferitor comisii, în timp ce audierile publice au constituit punctul forte al acestor experiențe.

Comisiile organizate în Africa de Sud rămân a fi printre cele mai marcante în acest sens, dat fiind că ele s-au axat nu doar pe gravitatea încălcărilor comise sub regimul apartheid-ului, dar și asupra comanditarilor acestora. Trebuie să menționăm în acest sens și cazurile fostei Iugoslavii și a Rwandei, deoarece amploarea genocidelor ce au avut loc a necesitat un tratament special în cadrul celor două tribunale penale internaționale instituite – pentru fosta Iugoslavie și Rwanda.

²⁴ Reflexion sur la justice transitionnelle par N'taho Désitée Florine et Victoire Roxann Odoukpe [online] http://www.memoireonline.com/07/10/3695/m_Reflexion-sur-la-justice-transitionnelle8.html (consultat la 12.11.2022).

Societatea algeriană în fața necesității justiției tranziționale

Fiind angajată începând cu anul 1997 într-o acțiune de informare privind încălcările drepturilor omului în Algeria, dar și de mobilizarea în favoarea „restabilirii păcii, adevărului și justiției în Algeria”, asociația Algeria-Watch a acordat permanent o mare atenție tuturor inițiativelor în acest sens²⁵. Iată de ce asociația în cauză a considerat important să reacționeze la acest proiect elaborat în martie 2007 la Bruxelles de câteva asociații algeriene preocupate de problematica protecției drepturilor omului, asupra unei „Comisii pentru Adevăr, pace și concilierea respectuoasă în raport de obligațiile față de Justiție, Adevăr, Memorie, Demnitate și Reparație”.

Acest proiect se înscrie într-o optică a „justiției tranziționale” care a fost pusă în aplicare în mai multe țări, în condițiile în care sunt reunite unele criterii bine precizate. Or, aceste condiții sunt departe de situația actuală din Algeria, dat fiind că realitatea „tranziției” politice rămâne tot mai limitată, principalii responsabili ai țării pentru perioada de război rămânând în continuare în funcțiile deținute și anterior. În acest context, modalitățile proiectului propus în contextul unei „Comisii pentru Adevăr, pace și Conciliere” apar neadaptate situației actuale, în special din motive că:

- a) ele par să excludă *a priori* orice perspectivă de recurgere la Justiție;
- b) ele nu sunt *de facto* decât expresia unei părți a diferitelor componente ale societății algeriene.

Reunirea de la Bruxelles din martie 2007

La 18-19 martie 2007, cinci asociații algeriene (Colectivul Familiilor Dispărute în Algeria; SOS Dispăruți; Djazairouna, ANFD și Somoud) s-au reunit la Bruxelles, cu susținerea FIDH și în prezența a peste 60 de persoane, printre care familii ale victimelor, reprezentanți ai ONG-r, intelectuali algerieni, avocați și experți internaționali în domeniul justiției tranziționale. Acest seminar trebuia inițial să aibă loc în Alger la începutul lunii februarie 2007, însă a fost interzis de autoritățile algeriene.

Obiectivul acestei întruniri a fost punerea unei baze pentru instituirea unei „comisii pentru Adevăr, pace și Conciliere respectuoasă în raport de obligațiile față de Justiție, Adevăr, Memorie, Demnitate și Reparație”. Participanții la acest seminar au ajuns la concluzia că „soluția cea mai adaptată în contextul dramatic algerian trece prin instaurarea unei justiții tranziționale” și în consecință au formulat o serie de recomandări ce solicită Puterii să se angajeze într-un asemenea proces.

În general, faptul că „asociații de victime ale statului și grupări armate islamiste mult timp divizate” au angajat un demers comun, reprezintă indiscutabil

²⁵ Algeria-Watch. Information sur la situation des droits humains en Algérie. Séminaire „pour la vérité, la paix et la réconciliation” [online] http://www.algeria-watch.de/fr/article/pol/amnistie/verite_paix_conciliation.htm (consultat la 12.11.2022).

o evoluție pozitivă într-o conjunctură în care câmpul apărării drepturilor omului în Algeria este supus în permanență unor presiuni din partea autorităților.

O „justiție tranzițională” fără justiție?

De o manieră generală, dezbaterile în jurul instituirii unei comisii ce ar avea vocația de a trata încălcări grave ale drepturilor omului comise într-o perioadă determinată, ca o necesitate ce ar permite restabilirea păcii și a justiției, constituie o chestiune complexă și delicată. Aceasta angajează orice mișcare de apărare ale drepturilor omului și vizează toate victimele unor asemenea încălcări. Această reflecție presupune altfel, participarea unui număr cât mai mare de actori posibili, condiție care, în cazul reuniunii de la Bruxelles, nu a fost îndeplinită: femei și bărbați de sensibilitate politică foarte diversă, cunoscuți pentru angajamentele lor ce datează uneori anterior putsch-ului din 1992, nu au fost invitați.

Or, revendicând o „Coaliție a asociațiilor victimelor”, comunicatul final al seminarului exprimă implicit o reprezentativitate completă. Și de fapt, acesta nu se prezintă ca o contribuție la o dezbatere necesară, dar el enunță în prealabil despre instituirea unei comisii definite de avans, ca condiție a lipsei oricărei alternative.

Mai esențial, chestiunea se pune privind oportunitatea de a defini astăzi modalitățile unei „justiții tranziționale” în Algeria, în timp ce condițiile unei autentice „tranziții” sunt departe de a fi prezente.

Dincolo de seminar, explică responsabilii acestuia, mai mulți experți internaționali în justiția tranzițională și-au împărtășit experiența din alte țări, cum ar fi Chili, Peru, Maroc, Rwanda, Columbia și Africa de Sud. Însă, în toate aceste țări, dispozitivele puse în aplicare diferă între ele, de la țară la țară, fiind puse în aplicare după ce responsabilii oficiali de încălcările drepturilor omului sau/și de acte de terorism de stat și-au părăsit funcțiile.

Or, acesta nu este cazul Algeriei din 2007. Șefii DRS, generalii Mohhamed Médiène și Smaïl Lamari, principalii responsabili de punerea în aplicare a teribilei „mașinării a morții”, care a tulburat țara începând cu anul 1992, se aflau în funcțiile sale și dețineau controlul inimii puterii. Unii șefi ai armatei au fost înlocuiți, însă principalii conducători ai partidelor politice și ai media subordonate, rămâneau în continuare în funcție. Astfel, încadrarea societății în plan civil și militar nu a cunoscut o bulversare sensibilă. Este același sistem politic cu un regim de control și de funcționare departe de a fi numit democratic. Este același aparat judiciar subordonat, care continue să servească efectiv interesele conducătorilor acestui sistem. Chiar dacă nu este prezentă situația tensiunilor teribile anterioare, aparatul represiv pus în aplicare începând cu anul 1992 continua să manipuleze, să tortureze, să facă dispărute persoane, să comită omoruri etc. Între timp numeroși membri ai grupărilor armate, de regulă neidentificați, dar considerați că ar face parte din structurile islamiste, au fost exonați de orice formă de sancțiune pentru

crimele comise în baza ordonanței de punere în aplicare a „Cartei pentru pace și reconciliere națională”, adoptată de autorități în februarie 2006²⁶.

Seminarul de la Bruxelles declară despre abrogarea acestei Carte, care pretinde în egală măsură să interzică orice urmărire a responsabililor și a membrilor forțelor de securitate, autori de crime de război și crime contra umanității. Însă, în asemenea condiții apare întrebarea firească – cum poate el, în același timp, să îndemne cele mai înalte instanțe ale țării, concomitent să lanseze un proces instituțional pentru punerea în aplicare a unei Comisii pentru Adevăr, Pace și Conciliere? În condițiile invocate, acesta nu vine să confere principalilor responsabili ai tragediei algeriene, în continuare deținători de putere reală, legitimitatea de a găsi o soluție suferințelor victimelor acestora și căutare de recunoștință și de justiție. Și asta din perspectiva, că pe parcursul ultimelor decenii nici o experiență cât de cât serioasă a justiției tranziționale în lume nu a fost luată în considerație.

Concilierea versus Justiția în contextul crizei algeriene

Intitularea proiectului „Comisia pentru Adevăr, Pace și Conciliere”, fără termenul Justiție, a fost deja invocat în inițiativa la reuniunea care trebuia să aibă loc în Algeria la începutul lunii februarie 2007 și interzisă de autorități. În lipsa unor mai ample explicații asupra obiectivelor autorilor acestei inițiative, trebuie să ne întrebăm asupra titlului reținut de ultimii, acesta făcând figura de program. Într-adevăr, concilierea retrimite la o semnificație juridică foarte precisă, proiectând o procedură utilizată de părți în conflict, în speranța de a ajunge la o reglementare amiabilă fără a trece printr-o procedură judiciară. Ceea ce se implică deci, este că intenția inițiativelor reuniunii de la Bruxelles era evitarea recurgerii la Justiție, în timp ce aceasta a prezentat în permanență în Algeria o revendicare majoră pentru zecile de mii de victime. Altfel, cum explica nenumăratele plângeri, în special depuse de familiile celor dispăruți, pe lângă tribunalele algeriene? Discuțiile în jurul creării unei comisii „Adevăr și Justiție” nu datează din anii recenți și se înscrie într-un lucru de durată efectuat de mai mult de 15 ani de către apărătorii drepturilor omului, inclusiv pe plan național și internațional. Atestând unele plângeri pe tortură, detenție abuzivă, dispariții produse în Algeria începând cu anul 1992, miile de dosare depuse la diverse grupuri de lucru ale ONU, mobilizarea internațională în jurul unei comisii de anchetă asupra masacrărilor din Algeria începând cu anul 1997, plângerile pe tortură depuse în Europa împotriva celor mai înalți responsabili ai armatei algeriene și numeroase alte acțiuni pe plan național și internațional. Ne punem întrebarea – aceste inițiative, având ca obiectiv

²⁶ International Center for Transitional Justice. Consultation sur la justice transitionnelle en Algérie au lendemain de l'ordonnance portant mise en œuvre de la Charte pour la paix et la réconciliation nationale. Rapport. Bruxelles, 6 et 7 juillet 2006 [online] <http://www.algerie-disparus.org/app/uploads/2015/12/PUBLICATIONS-2006-RAPPORT-ICTJ.pdf> (consultat la 14.11.2022).

asigurarea declanșării procedurilor judiciare, ar trebui ele oare toate clasate fără a pune sub urmărire și a da uitării, în schimbul unui angajament cu puterea?

Cert este și că această chestiune a fost expusă în revendicările finale ale comunicatului, publicat în timpul seminarului de la Bruxelles. „Comisia pentru Adevăr, Pace și Conciliere” ar fi „respectuoasă față de datoriile Justiției, Adevărului, Memoriei, Demnității și Reparației”. Însă, referindu-ne la Justiție, trebuie să înțelegem că este vorba în exclusivitate despre „justiția tranzițională”, atât timp cât nu s-a vorbit deloc despre proceduri judiciare, despre proceduri în fața tribunalelor sau despre un apel la criteriul penal. Fără a defini condițiile în care o justiție tranzițională poate fi luată în considerație, aceasta pare a fi redusă la o reformă a dispozițiilor, emise în materie acești 15 ani de către acei ce sunt responsabili de crime contra umanității comise la instigarea de către „forțele de securitate” și care au amnistiat *de jure* crimele comise de grupuri armate racolate la Islam.

Deținătorii puterii reale în Algeria au pus în aplicare, în principiu, în maniera lor, o anumită formă a „justiției tranziționale”, promulgând diferite legi, fie este vorba despre „Rahma”, în 1995, „concordie civilă”, în 1999, sau despre „pace și reconciliere națională”, în 2006. Printre altele, unul dintre participanții la seminar a constatat aceasta, afirmând că, carta pentru pace și reconciliere urmărește obiective comparabile cu cele ce urmăresc comisiile pentru adevăr²⁷. Unicul punct nou revendicat în comunicat este căutarea Adevărului, obiectiv ce este absent pentru instanțele instituite de putere, cum ar fi de exemplu Comisia națională de promovare și de protecție a drepturilor omului, prezidată începând cu 2001 de avocatul Farouk Ksetini²⁸.

Condițiile pentru o autentică „pace reală și durabilă”

Reiese că punctele comune între dispozițiile adoptate de autorități și sugestiile „Coaliției asociațiilor victimelor” sunt mult mai numeroase decât poate părea la prima vedere. În timp ce autoritățile vor căuta să instaureze pacea și să reconcilieze prin intermediul unor elemente de dictat, comisia instituită de coaliție, pare că a luat drept exemplu modelul marocan al „Instance Équité et Réconciliation” (IER)²⁹. Aceasta, foarte controversată în activitatea ei, s-a limitat doar la enumerarea încălcărilor drepturilor omului comise între 1956-1999 și la redactarea unui raport prezentat regelui. Versiunea publicată a acestui raport nu a indicat careva nume ale responsabililor de crime și nu a prevăzut nici o sancțiune față de aceștia. IER a

²⁷ Le Soir d'Algérie, 24 mars 2007 [online] <http://www.lesoirdalgerie.com/articles/2007/03/31/print-2-51568.php> (consultat la 14.11.2022).

²⁸ Droits de l'homme: Farouk Ksetini fait feu de tout bois [online]

<http://www.lematindz.net/news/9155-droits-de-lhomme-farouk-ksetini-fait-feu-de-tout-bois.html> (consultat la 15.11.2022).

²⁹ Amine Adelhamid. Maroc: le sombre bilan de l'Instance équité et réconciliation [online] <http://mouvements.info/maroc-le-sombre-bilan-de-linstance-equite-et-reconciliation/> (consultat la 15.11.22).

putut organiza seansuri televizate, oferind câtorva victime posibilitatea să vorbească despre suferințele sale. În lipsa justiției, o atenție specială a fost atrasă reparațiilor în interesele victimelor, preocupărilor că ele se vor regăsi în următoarele proiecte.

Astfel, trebuie să constatăm, că „Coaliția asociațiilor victimelor” pare să favorizeze o soluție ce ar exclude orice intervenție a Justiției, ceea ce pretind să impună autoritățile algeriene. Atât unii, cât și alții, fac în tot cazul economia unei analize a cauzelor războiului declanșat în Algeria în 1992 și situației de violențe instaurate după 1999. Or, această analiză va permite clasarea responsabilităților și va propune rezultate, independent de sensibilitățile politice ale participanților. Anume, aceasta a încercat să atingă compoziția seminarului de la Bruxelles prin selectivitatea sau exclusivitatea sa. Pentru a-l formula foarte clar – acești organizatori au omis să invite sau să asocieze la inițiativa sa militanți ai drepturilor omului, care continue să judece esențial revendicarea Justiției, în special acei ce se revendică la islamul politic. Iar aceasta face ca majoritatea victimelor „anilor sângeroși” să devină militanți sau simpatizanți ai Frontului islamic de salut (FIS).

În ianuarie 1995, reprezentanții FIS erau parte componentă a „Platformei Sant'Egidio”, adoptată la Roma de organizațiile politice algeriene de opoziție, împărtășind „respingerea violenței pentru a accede sau a se menține la putere”, „respectarea alternanței politice în baza sufragiului universal” și „consacrarea multipartitismului”, propunând autorităților „negocieri” pentru a pune capăt „războiului civil”³⁰. Doisprezece ani după respingerea acestui program de către autoritățile aflate la putere în continuare, punerea în aplicare ar fi permis salvarea a zeci de mii de victime, cum am putea crede astăzi că evacuarea acelor ce se revendicase de islamul politic, afirmând dorința lor de a lupta pentru drepturile omului universale, pentru a putea consolida o „pace reală și durabilă”.

Confuziunea apărută în jurul termenilor „islamism”, „terorism”, „amnistie”, „dispariții”, „masacre” sau „pocăință” produce din start o percepție părtinitoare de situația algeriană și tinde să legitimizeze și să perpetueze versiunea oficială a faptelor. Căutarea adevărului nu are loc doar prin identificarea veritabililor comandanți și autori ai crimelor, dar, în egală măsură prin intermediul definirii adecvate printr-o terminologie proprie experienței algeriene. Fără acest lucru de fond, orice soluție nu poate apărea doar ca una parțială și superficială, așa după cum a demonstrat a propos, experiența Argentinei³¹.

³⁰ Le Monde diplomatique, mars 1995. La plat-forme de Rome [online] <https://www.monde-diplomatique.fr/1995/03/A/6228> (consultat la 15.11.2022).

³¹ Cécile Wendling. Justice et Reconciliation dans l'Argentine post-dictatoriale 1983-2007 [online] http://www.sciencespo-toulouse.fr/servlet/com.univ.collaboratif.util.LectureFichier?ID_FICHIER=3349 (consultat la 16.11.2022).

Acest demers implică pornirea unor anchete imparțiale și riguroase asupra încălcărilor drepturilor omului, pentru a stabili responsabilii, comise începând cu anul 1992. Or, grație eforturilor depuse, trebuie să admitem că numeroase informații disponibile la moment nu au fost suficiente să spargă în mod efectiv peretele dezinformării și a ideii unui adevărat consensus între toți cei ce în Algeria împărtășesc obiectivul unei „păci reale și durabile”. Această constatare indică în mod clar că concluziile adoptate în cadrul seminarului de la Bruxelles nu au fost decât unele preliminari și că o muncă colectivă mai largă rămâne a fi necesară pentru a putea pretinde la instituirea unei „Comisii pentru Adevăr, Justiție și Reconciliere”³². Pentru Algeria-Watch, în cazul în care o justiția tranzițională trebuie să intervină, ea poate impune niște rezultate satisfăcătoare pentru o majoritate a victimelor, doar cu condiția să fie pusă în aplicare în perioada unei tranziții reale. Astfel, se impune sarcina unei negocieri între actori independenți și integri, audieri diferite, în scopul găsirii de comun acord a unei soluții din criza viabilă, durabilă și acceptabilă de cea mai mare parte.

Justiția tranzițională trece deci prin recunoașterea poziției centrale a victimelor. Ultimele au nevoie de recunoașterea oficială a stării de lucruri prin care au trecut și ca adevărul să fie făcut public. Remarcăm că aceasta deține primatul în raport cu alte considerații, cum ar fi de exemplu punerea în aplicare a reparațiilor materiale. Astfel, dreptul la adevăr și dreptul la justiție sunt prioritare în raport cu dreptul la reparație.

Concluzionând cele menționate, în special referindu-ne la „deceniul negru” (1992-2002), putem constata că putem puțin vorbi despre faptul că justiția tranzițională a atins anumite succese. Aceasta a avut loc poate din cauza că unul din actorii acestei drame rămâne în continuare la putere. Trebuie deci să ne așteptăm o alternare sau la o remaniere profundă pentru ca justiția tranzițională să poată reveni la locul său.

Pentru că decisă să se concentreze asupra altor lucruri, Algeria la începutul anilor 2000 a făcut economie de o justiție tranzițională, chiar și la minim. Aceasta explică, de exemplu, de ce „pocăințe” pot avansa în stradă într-o formă de batjocoră față de victimele acestora. Aceasta explică la fel de ce utilizarea forței într-o formă arbitrară poate să continue să fie ținta oricărui tip de opoziție politică. Constatăm că nu au avut loc procese de tipul „adevăr și reconciliere” și trebuie să sperăm că viitorul nu v-a spune că aceasta a fost o imensă eroare.

Dacă ne referim la trecerea de la război la pace sau de la un regim autoritar la unul democratic, conceptul justiției tranziționale se impune în multe țări ca o etapă necesară pentru a trece „de la un trecut divizat la un viitor partajat”, conform definiției date de Centrul internațional pentru justiție tranzițională (CIJT). Studiul în cauză ne permite să constatăm două momente.

³² Akram Belkaid. La justice transitionnelle et l'Algérie [online] http://www.huffpostmaghreb.com/akram-belkaid/algérie-justice-transitionnelle-_b_10159738.html (consultat la 16.11.2022).

În primul rând, nici o experiență nu este asemănătoare cu alta, deci fiecare comisie trebuie să țină cont de elementele specifice ale contextului politic, economic, social și de securitate ale statului vizat, inspirându-se între timp, de lucrul efectuat de alte comisii de acest gen.

În al doilea rând, comisiile pentru adevăr nu pot fi în nici un caz o soluție ideală și perfectă în situație de tranziție nicăieri în lume. Însă, acesta rămâne a fi cel mai bun mecanism la moment, indiferent de lacunele și imperfecțiunile prezente în activitatea diverselor comisii.

În cazul Libiei, observăm că justiția depune eforturi fiind animată de dorința de a impune anumite schimbări, însă, tot acest demers nu a avut rezultatul dorit după ce regimul lui Mouammar Kadhafi a căzut. Astfel, sistemul judiciar de la acel moment nu a reușit să desfășoare procese echitabile împotriva membrilor regimului înlăturat, nu au fost respectate drepturile fundamentale ale acestora, și nici a celor reținuți care au făcut parte din puterea de stat ce mai rămăsese sau a milițiilor. În 2013, Parlamentul libanez, Congresul General Național a adoptat o lege prin care aliații vechiului regim nu puteau să ocupe funcții oficiale pentru o perioadă de un deceniu. Ulterior, au adoptat o lege ce privea justiția tranzițională, prin care se prevedea înființarea unei comisii de anchetă și reconciliere. Cu toate acestea, existau rezistențe ce veneau în contradicție cu măsurile luate, cum a fost refuzul Libiei de a transmite pe fiul lui Kadhafi, Saïf al-Islam Curții Penale Internaționale pentru a fi judecat.

În această situație, pe fonul colapsului securității, suveranitatea de stat era compromisă pe mai multe teritorii datorită lipsei controlului asupra manifestărilor violente (crime, tortură, asasinat, deplasarea forțată a populației). Se observă lipsa oricărei modalități de reconstrucție instituțională și de gestionare a regiunilor, cu atât mai mult cu cât unele dintre ele intraseră în rebeliune, în absența unui dialog politic între victimele regimului și cele care au apărut imediat după revoluție. Astfel că, exista pericolul începerii unui război civil de durată putea fi oprit prin reluarea dialogului între membrii vechiului regim și triburi și să asigure implementarea mecanismelor justiției și ale reconcilierii³³. Prin urmare, constatăm că, în țările Maghreb implementarea anumitor mecanisme ale justiției tranziționale, în loc să aducă mai multă stabilitate au alimentat haos, permițând o revenire autoritară.

³³ Myriam Benraad. La justice transitionnelle dans le monde arabe: fortunes et infortunes. Institut français des relations internationales. In: Politique étrangère. 2014/3, pp. 151-161 [online] <http://www.cairn.info/revue-politique-etrangere-2014-3-page-151.htm> (consultat la 14.11.2022).